

פרשת דברים

ברכת השופטים

בתחילת פרשתנו חוזר משה על פרשת מינוי השופטים שסופרה בפרשת יתרו. השוואה בין שני הניסוחים של פרשייה זו, בספר שמות ובספר דברים, תעמיד אותנו על אופיים השונה של שני הספרים:

"וְאַתָּה תִּחְזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי הִיל יִרְאֵי אֱ-לֹהִים אֲנָשִׁי אֲמֶת שְׂנֵאֵי בְּצַע וְשִׁמּוֹתָ עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי הַמְּשִׁים וְשְׂרֵי עֲשָׂרָה" (שמות י"ח, כא)

"וְאַקָּה אֶת רְאִשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיָדְעִים וְאֶתְּנוּ אוֹתָם רְאִשִׁים עֲלֵיכֶם שְׂרֵי אֲלָפִים וְשְׂרֵי מֵאוֹת וְשְׂרֵי הַמְּשִׁים וְשְׂרֵי עֲשָׂרָה וְשִׁטְרִים לְשְׁבֻטֵיכֶם" (דברים א', טו)

בספר שמות מקים משה את מערכת המשפט, כדי לפתור סכסוכים בין איש לרעהו וכדי שיוכל ללמד את בני ישראל את תורת ה'. הפרשה מהווה מעין הקדמה למתן תורה בהר סיני,¹ ולכן מודגשים בה ערכים דתיים-מוסריים: התכונה הראשונה הנדרשת מאנשי החיל היא שהם יהיו "יראי א-להים", בהתאם למטרת מתן תורה: "וּבְעֵבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תִּחְטְאוּ" (שמות כ', 20); הדרישה שיהיו "אנשי אמת" עומדת כניגוד לאיסור "לֹא תַעֲנֶה בְּרַעַךְ עַד שִׁקְרָ" (שמות כ', 16) המופיע בדברי ה' בעשר הדיברות. השראת השכינה בתוך עם ישראל היא המסר העיקרי של ספר שמות, וכל האמור בחומש זה בא לשרת את הבהרת המסר.

בספר דברים עומד העם לפני כניסתו לארץ. מינוי השופטים מקבל משמעות חדשה בעת הזו. מערכת השיפוט אינה רק אמצעי לפתרון סכסוכים בתוך העם על פי התורה, אלא מהווה מערכת מנהיגותית, שהופכת את אספסוף העבדים שיצא ממצרים לעם מאורגן עם משמעת פנימית. רק בעזרת ארגון כזה יכול עם ישראל להיכנס לארץ ולכבוש אותה. לא לחינם מדגיש כאן הכתוב שהשופטים והשוטרים הם "לְשְׁבֻטֵיכֶם",² שהרי כאן המבנה החברתי המאורגן של עם ישראל הוא החשוב.

1. עשר פעמים נזכר השורש דב"ר בפרק י"ח בספר שמות, כעין הכנה ל"עשרת הדברים" של פרק כ' (ראו בפירושו של מ"ד קאסוטו על שמות סם).

2. השורשים שב"ט ושפ"ט קרובים זה לזה. ראו למשל בפסוקים המקבילים הבאים: "...הַדָּבָר דְּבַרְתִּי אֶת אֶחָד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל..." (שמואל ב' ו', 1), "...הַדָּבָר דְּבַרְתִּי אֶת אֶחָד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל..." (דברי הימים א' י"ז, 1).

גם המונח "שִׁטְרִים", המופיע בספר שמות (ה) רק בהקשר של עבדות מצרים, משמש בספר דברים חלק מהמבנה הארגוני של עם ישראל.⁸ בספר שמות הדגש אינו על מינוי השוטרים, אלא על דברי השופטים, המביאים את דבר ה' לעם.

ספר דברים עוסק בכניסה לארץ ובמשמעויותיה. אחת המשמעויות החשובות של הכניסה לארץ וההתנחלות הקבועה בה היא, שבשונה מזמן היותו של עם ישראל במדבר, מעתה כל הגויים יראו אותו ואת מעשיו. בתקופת המדבר עם ישראל התכונן לכך ולמד את משפטי התורה. עתה הגיע זמן היישום: "וְשִׁמְרֶתֶם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא הַחֲמִתְכֶם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ כִּי עִם חֶכְם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה" (דברים ד', ו). לשם כך יש למנות שופטים שהם "אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנִבְנִים".

מסיבה זו מודגשת החכמה גם בהקשרים אחרים בספר דברים יותר מבספרים הקודמים:

א. על איסור לקיחת שוחד נאמר: "כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲזֹר פְּקָחִים" (שמות כ"ג, ח), ולעומתו: "כִּי הַשֹּׁחַד יַעֲזֹר עֵינֵי חֲכָמִים" (דברים ט"ז, ט).

ב. על יהושע נאמר במדבר: "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ" (במדבר כ"ז, יח), ואילו בדברים: "וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נוּן מֶלֶךְ אֱלֹהִים חֲכָמָה" (דברים ל"ד, ט).

ג. על פי דברי חז"ל בהגדה של פסח, בספר שמות מוזכרים הבן הרשע, התם וזה שאינו יודע לשאול, ואילו בספר דברים מופיע הבן החכם!⁴

אחרי ארבעים שנות נדודים במדבר הצטרפה ליראת הא-לוהים של השופטים (שבספר שמות) גם החכמה, על פי היסוד "רִאשִׁית חֲכָמָה - יְרֵאת ה'..." (תהילים קי"א, ו). ואכן כך ראוי, ש"יראתם" של בני ישראל תהיה קודמת ל"הכמתם" (על פי אבות פ"ג מ"ט).

נעיין עתה בברכת השופטים של תפילת העמידה:

"הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרְאשׁוֹנָה וַיִּזְעַצְעֵנוּ בְּבִתְחִלָּה, וְהִסֵּר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וְאֲנָחָה, וּמֶלֶךְ עָלֵינוּ אֱתָהּ ה' לְבַדְךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים, וְצַדִּיקוֹ בְּמִשְׁפָּט. בְּרוּךְ אַתָּה ה' מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט."

הברכה פותחת בלשון הפסוק:

"וְאֲשִׁיבָה שְׁפֹטֶיךָ כְּבָרְאשׁוֹנָה וַיִּזְעַצְעֵךָ בְּבִתְחִלָּה אַחֲרַי כּוּ יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצְּדָק קִרְיָה וְאֲמַנָּה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצַדִּיקָה" (ישעיהו א', כו-כו)

8. ראו במדבר י"א, טז; דברים א', טו; ט"ז, יח; כ', ה-ט; כ"ט, ט; ל"א, כח.

4. ראו בעיונונו לפרשת בא.

ישעיהו אומר לנו ששני תפקידיה של מערכת השיפוט תלויים זה בזה. לדבריו, רק אם ההנהגה תביא את דבר ה' גם ליחסים שבין אדם לחברו, היא תוכל להוביל את העם לעתיד טוב יותר. כפי שאנו מתפללים בתפילת העמידה, השבת המשפט באופן מלא יכולה להיעשות רק בארץ ישראל אחרי קיבוץ הגלויות, שכן בארץ ישראל שורה השכינה ביתר שאת. רק לאחר שמושב המשפט ונעשה הצדק (ברכת המינים וברכת הצדיקים) – יכולה להיבנות ירושלים ויכול להגיע משיח בן דוד – "צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיָּה בְּצִדְקָה".

המדינה היא המסגרת הארגונית לעשיית דין; ואף שמה נובע משורש זה. בקשתנו בתפילת העמידה היא, אפוא, שלאחר קיבוץ גלויות נזכה להקים מדינה שבה יעשו צדק ומשפט, כדי שנהיה ראויים לכל הברכות הבאות בהמשך תפילת העמידה.

עניין מעניין נוסף בברכה זו הוא הביטוי "וְהִסֵּד מִמֶּנּוּ יְגוֹן וְאַנְחָה". מקורו הוא הפסוק:

"וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבּוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחָה עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׂיגוּ וְנִסּוּ יְגוֹן וְאַנְחָה" (ישעיהו ל"ה, י; נ"א, יא)

נראה שביטוי זה נמצא לאחר ברכת קיבוץ הגלויות בעקבות דברי הפסוק. אך מדוע הוא מתאים דווקא לברכת השופטים? רבי דוד אבודרהם מביא כתשובה לכך את הפסוק: "...וּבְמִשְׁלַל רָשָׁע יִאָּנֶה עִם" (משלי כ"ט, ב), ומסביר, שכאשר הרשע הוא המנהיג, העם נאנח מרשעותו, ובהסרתו ובהשבת משפט הצדק סרה אותה אנחה.